

ALEVİLİĞİN İBADET BİÇİMİ OLAN SEMÂHLARIN TAŞIDIKLARI İÇSEL ANLAMLARA GENEL BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Mehmet DÖNMEZ*

Hasan ÇELİK**

Seda KIRTEKE***

ÖZ

Aleviliğin temel ibadeti kabul edilen cemler, hem dinî hem de sosyal hayatın birleşme noktasıdır. Birey, sosyal hayatta ki davranışlarının karşılığını bu dinî (ilahî) mecliste görür. Cemler, Alevi toplumunun manevi mahkemeleri olmalarının yanı sıra birer 'arınma meclisi' olarak da işlev görürler. O meclis, ilahî sırra erişme anlamında kişinin kendi Miracını da ifade eder. Talip, üzerinde kul hakkı veya dünya kaygısı taşıdığı için tasavvufi anlamda 'ölü' kabul edilir. Ceme gelen talip, orada Hak-Muhammed-Ali Divanı önünde ve Mürşit huzurunda dâra durur ve o mecliste bulunanların önünde yargılanır. Bu manevi yargılama sonucunda ise üzerindeki kul hakkından veya dünyalık arzularından feragat eder. Böylece ceme ölü gelen bir talip yeniden arınmış ve diri bir şekilde gündelik yaşamına tekrar döner. Gelenek içerisinde 'Ceme ölü gelen diri döner' sözü bu hâli ifade etmek için kullanılır. Semâhlar da Aleviliğin temel ibadeti olarak kabul edilen cemlerin bir bölümünü ifade eden ve ilahî âşkla yapılan ibadetlerdir. Alevilikte semâhların bu kutsalliyetleri asla göz ardı edilemez ve cem meclisleri dışında da semâhların dönülmesine olumlu gözle bakılmaz. Teolojik kökenini Kırklar Meclisi Menkıbesine dayandıran semâhların, ilk olarak Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin ve Kırklar Meclisinin mensuplarınca dönüldüğüne inanılmaktadır. Bu kutsiyet tarihsel süreçten günümüze taşınarak yaşatılmış ve semâhların ilahî bir aşkla dönülmesi edebi bir eylem olarak hayat bulmuştur. Yörelere göre farklı enstrümanlarla dönülen semâhlar, yine yörelere özgü içsel dönüşler veya hareketler taşımaktadırlar ve kendine özgü bu yöre isimleriyle de anılmaktadırlar. Bu gerekçelerle, bu müşterek çalışma da Alevilik inancındaki semâhların taşıdığı tasavvufi anlamları açıklamayı ilke edindik ve semâhların ilâhî manalarından kimi örnekleri de siz araştırmacılara ulaştırabilmenin gayretini taşıdık. Çalışmanın, semâhların ilahî değerlerinin anlaşılmasına katkı sunmasının amaç edindiğimizi de bir başka husus olarak ifade etmemiz gerekiyor.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, cem, ibadet, semâh, ilahî aşk

* İnönü Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Sosyoloji Böl, mehmet.donmez@inonu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0003-1365-8365

** Araştırmacı, hasancelikkafkas@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-9467-8960

*** İnönü Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, sedakirteke44@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-6009-6054

A GENERAL LOOK TO THE INTERNAL MEANINGS OF WHIRLS WHICH ARE THE WAY OF PRAYING OF ALEVIS

ABSTRACT

Jems, which is the fundamental worship of Alevism is the point of convergence of both religious and social life. The individual sees the value of his/her behavior in the social life in this religious (divine) assembly. In addition to Jems are the spiritual courts of the Alevi community, they also act as a 'purification assembly'. That assembly also refers to one's own Miraj in terms of accessing the divine secret. Aspirant is considered to be 'dead' in the sufistic sense because she/he has the rightful share or the concern of the world. The aspirant who comes for Jem stands there before God-Muhammad-Ali Assembly and before the Guide and is tried before the ones in that assembly. As a result of this spiritual judgment, she/he relinquishes rightful share or worldly desires. Thus, aspirant who came to Jem as a dead purifies and returns to her/his daily life alive. In tradition, the word 'Who comes for jem returns as alive' is used to express this state. Whirls are also the worship of divine love which expresses a part of the jems accepted as the basic worship of Alevism. These blessings of whirls in Alevism can never be underestimated and the whirl outside the jem assemblies are not deemed proper. It is believed that whirl whose theological roots based on Kırklar Meclisi Menkıbesi (Forty Spiritual Individuals Legend), was firstly made by Hz. Muhammad, Hz. Ali and Kırklar Meclisi. This holiness has been carried from the historical process to the present and whirls with divine love has come to life as a literary action. The whirls, which are made by different instruments according to the regions, also carry inner turns or movements specific to the regions and are also mentioned with their own regional names. For these reasons, this joint study also made it a principle to explain the mystical meanings of the whirls in the beliefs of the Alevi faith, and carried out the efforts of conveying some examples of the divine meaning of the whirl to the researchers. It is also necessary explain the contribution to the understanding of the divine values of whirls as an another element.

Keywords: Alevism, cem, worship, whirl, divine love

1. GİRİŞ

Sözlük anlamı itibariyle “Hz. Ali’ye bağlı olan kimse” olarak Kızılbaş anlamında da kullanılan “Alevilik” kavramı (Develioğlu, 1996: 28), sözlük anlamının dışında: Arapçada “Ali’ye mensup, Ali’ye ait” anlamlarına gelmektedir. İslâm tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise “Hz. Ali’yi sevmek, onu saymak ve her hususta ona bağlı olmak” anlamlarında kullanılmıştır. Buna göre, “Hz. Ali’yi seven, onu sayan ve ona bağlı olan herkese Alevi” denir (Fırlı, 1990: 7; Eröz, 2014: 41). Alevilik bir başka ifadeyle “Hz. Ali’yi halife ve imam kabul eden, onun soyundan gelen ya da izinden giden tüm batınî mezhep ve tarikatları kapsayan, kendilerine özgü kural ve törenleri bulunan dinsel-siyasal inanç sistemidir” (Korkmaz, 1994: 28).

Hz. Ali’ye muhabbet eden, Ali taraftarları, Ali’ye mensup, Hz. Ali’yi Hz. Peygamberden sonra imamet ve fazilet bakımından önder ve üstün kabul edenlere “Alevi”, bu düşünceye de “Alevilik” denir. “Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik (bir tarikatır) kendi içinde bazı nüanslar olmasına rağmen Hz. Ali ve Evlad-ı Resul’e, yani On İki

İmamlar diye adlandırılan Ehl-i Beyt'e bağlıdır. Kur'an bildirisindeki haramı haram, helali helal kabul eden bu topluluk, altıncı imam, İmam Cafer-i Sâdık Hazretlerinin sistemleştirdiği iman esaslarına bağlı olduklarından, kendilerini ehl-i sünnet (Peygamber'imizin davranışlarını uygulayanlar) içerisinde kabul etmektedirler. Çünkü imameye Hz. Peygamberin ümmetine kutsal emanet olarak bıraktığı Kur'an-ı Kerim'e ve Ehl-i Beyt'e inanır. Ayrıca İslamiyet'i son din ve onun peygamberini peygamberlerin en faziletlisi ve sonuncusu olarak kabul eder" (Altınok, 2012: 8-9).

Alevi inancının en önemli dinî önderlerinden biri olarak itibar gören, Alevi örgütlenmesinde de büyük sorumluluklar üstlenmiş olan ve Ağuışen Ocağının da müşşidi sayılan Prof. Dr. İzzettin Doğan ise "**Alevilik**" tanımını daha da genişleterek şöyle açıklamaktadır: "Her şeyden önce ben Alevilik ve Bektaşiliği birbirinden ayırmıyorum. Bir bütün olarak Alevilik ve Bektaşiliği tanımlamak gerekirse; İslâmiyet'i mümkün olduğunca şekilden arındırarak, özünü yaşamına geçirmiş olan ve özellikle Maveraünnehir'deki göçebe Türk kabilelerinin uyguladığı/yorumladığı İslâm anlayışına ben Alevilik-Bektaşilik diyorum. Bu yorum; insanı incitmeyi, gönül kırmayı, Tanrı'yı incitmekle eşdeğer görür. Alevilik, asıl Kâbe'nin insanın kendi gönlü olduğunu, insanın her şeyi kendinde araması gerektiğini, Tanrı'nın da insanda tecelli eden eşsiz Yaratıcı olduğunu, bu itibarla ve kati surette de insanı incitmekten kaçınmak gerektiğini savunan ve hoşgörüyü İslâm'ın yüzü olarak gören bir inancın bütünüdür" (Aydın, 2006: 132-135).

Yine doğuş kaynağındaki anlamıyla ve bilindiği üzere "Müslüman siyasi tarihinde Alevi terimi ilk defa hilafetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmıştır. Hz. Peygamberin vefatının ardından ortaya çıkan ve Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra şiddetlenen siyasi iktidar mücadelesinde Hz. Ali tarafını tutanlara '**Aleviyye**' veya '**Şiatu Ali**', bunların karşısında olan gruplara da '**Osmanniye**' yani '**Osman Taraftarları**' denmiştir. **Şia**, Hz. Peygamberin vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesini benimseyen çeşitli grupların ortak adıdır. Alevi terimi de Hz. Ali'ye bağlılık noktasında birleşen çeşitli dinî ve siyasi gruplar için kullanılmaktadır. Ayrıca Alevilik, 'Hz. Ali'nin soyundan gelenler' anlamında da kullanılmıştır" (Akbulut, 2017: 11-12). Bugün, İran'daki yaygın kullanımın bu istikamette olduğunu da ifade etmek isteriz. Bu bir soya bağlılığı ve onun devamını ifade etmek için kabul gören bir adlandırmadır da.

Farklı araştırmacıların tanımlamalarında da ifade edildiği gibi insan merkezli ve İslâmî-tasavvufî bir yorum olan "Alevilik", kendi erkânları içerisinde birçok ibadet şeklini taşımaktadır. Manevi arınma meclisleri yani kişinin kendi "Miracı" olarak kabul gören cemler ise Aleviliğin en temel ibadet biçimidir. Cemlerin içerisinde ilahî âşkla yapılan bir diğeri ibadet biçimi ise semâhlardır. Semâhların, günümüz sosyal koşullarında "ibadet hudutları" dışına çıkarıldığı ve folklorik birer "oyuna" dönüştürüldüklerine dair birçok haklı eleştiri mevcuttur. Bu bilgi kirliliği içerisinde de bu çalışmayla amaçlanansa; semâhların Alevi toplumu/tasavvufu açısından ne gibi içsel (ilahî) anlamlar taşıdığını, ne şekilde ve hangi ortamlarda icra edilmesi gerektiğini açıklamaktır. Böylece anlam kaybına uğramış olan semâhlara günümüz toplumlarının yüklediği (şekilsel) folklorik anlamların ötesinde, semâhların da içsel (ilahî) anlamlarının gün yüzüne çıkarılması ve semâhların manevi değerleriyle yaşatılması gerekliliği konusunda alana katkılar sunmaktır. Bu bilgi eksikliğinin giderilmesiyle, semâhların folklorik birer unsur gibi

algılanmasının Alevi toplumunda yaratmış olduğu inançsal/kültürel erozyonun bir nebze olsa da önüne geçmek istiyoruz. En azından erozyona dur diyecek duvara bir tuğla da bizler koymak istiyoruz.

Çalışmanın ana metinlerini oluştururken kimi yerlerde özellikle Aleviliğin tasavvufî değerlerinin anlaşılması adına “blok alıntılara” yer verdik. Bu bir anlamda da semâhların batınî/tasavvufî değerlerinin bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Söz konusu bu alıntıların geniş bir bölümünü de Aleviliğin inanç önderleri olarak kabul edilen ve çalışmalarıyla Aleviliğin yazılı hafızasına katkı sunan Dedelerin eserlerinden yararlandık. Böylece geleneksel Aleviliğin semâhlarla olan bağının tarihsel derinliğini de ispatlamayı amaç edindik. Çalışmanın bir başka yönü de ibadet ve mekân ilişkisinin doğru algılanması yönündedir. Semâhların ibadet dışı algılanması ve ibadethane misyonu yüklenmiş mekânlar dışında (konser veya kimi eğlence alanlarında) dönülmesi de Aleviliğin kabul etmediği bir başka hassas konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Görülen o ki semâhın içeriğine ilişkin ciddi tartışmaların çıkışını yine Alevi nüfusun şehirleşme ile olan ilişkisine paralel yorumlamak gerekiyor. Çünkü kırsal kesimde yaşatılan geleneksel Aleviliğin içinde bu açıdan ciddi bir takım tartışmaların yaşanmadığını sahaya dönük çalışmalarımızda da gözlemlediğimizi ifade etmek isteriz.

“Alevilik tarihsel/toplumsal ve dinsel Anadolu kırsalının temel bir gerçeğidir ve çok kere merkezin dışında kalanların din anlayışını yansıtmaktadır. Halk katında özellikle kırsalda gelişen (geleneksel) Aleviliğin kentsel biçimlerini hayal etmek günümüze kadar nerdeyse olanaksız gibidir. Aslında köy Aleviliğinin kent Aleviliğine dönüşmesi de bir kökleşme ve dinselleşmeye olanak vermemektedir. Bugün bile yaşayan Alevilik, gerçek kimliğini köy Aleviliğinde bulmaktadır” (Subaşı, 2003: 185) ya da o arayışına devam etmektedir. Subaşı'nın aktardığı bu tespitten de anlaşılabilir ki köy hayatı içerisinde yaşatılan geleneksel Aleviliğe olan “açlık”, şehirleşmeyle birlikte bir arayışa ve bu arayışın neticesinde de “tatmin eşiği düşükte olsa” bir cemevi ya da sivil toplum örgütlenmesine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, Aleviliğin diğer ibadetleri gibi semâhların da anlam kaybına uğramasına neden olan temel etkendir.

2. SEMÂH

Arapça kökenli bir kavram olan ‘semâh’, sözlükte işitmek, uçmak ve gökyüzü gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Cem ayinlerinde On İki Hizmet içerisinde yer alan semâh, müzik eşliğinde ayakta dönülerek gerçekleştirilen ibadetin adıdır. “Alevi-Bektaşiler, semâhın İslâm öncesi kültürlerden etkilendiğini kabul etmekle birlikte, ilk semâhın ‘Kırklar Ceminde’ gerçekleştiğine inanırlar” (Korkmaz, 2005: 592-595). Semâh, cemdeki en önemli ibadetlerden biridir. Bu ibadet şekli: Alevilikte ‘semâh’, Mevlevilikte ‘semâ’, Kadirilikte ‘devrân’, Rufailikte ‘zîkr-î kıyâm’ adları ile anılır. Semâh sırasında, Alevilikte Türk (Horasan) çalgısı olan saz (bağlama) kullanılırken, diğer tarikatlarda ney, davul, kudüm, mekkâre ve def kullanılmaktadır. Alevilikte semâh, bir ibadet biçimi olup ilahî vecd (âşk) ile Allah’la bütünleşmektir. “Kırklar Semâhı cem ibadetinin özüdür ve Miraç dönüşünde Kırklar Meclisine uğrayan Hz. Muhammed’in onlarla birlikte döndüğü semâhı temsil etmektedir. Zira Kırklar Meclisi menkıbesinde Hz. Muhammed’in Miraçtan dönüşünde Kırklar Meclisine uğradığı ve bu mecliste kemerbest ile dönülen semâhı ümmetine sünnet (eylem/davranış) olarak bıraktığı söylenir. Semâh, Alevilikte ve Bektaşilikte cem ayinlerinde Allah’a ibadet ve zikir

niyetiyle evrenle ve evrenin içindekilerle bütünleşerek ‘**Âlemlerin Rabbini zikir ve tespih ederek dönme**’ (Zümer/75) manasındadır. İçten geldiğince dönülür, kesinlikle folklorik (oyun) görülemez. Zaman içinde figürleri oluşmuştur. Onun için semâh yöreden yöreye değişir. Aleviler, semâhın ibadet olduğu için ancak ayin-i cemde ve meydan sofrasında (pir veya mürşit huzurunda) dönülebileceğini belirtirler” (Tekin, 2011: 340-341). Semâhın, bu anlamda folklorik birer öge olmadığına ilişkin geleneğin içerisinde çok sık kullanılan ve Hacı Bektaş-ı Veli Hazretlerine atfedilen şu sözleri de konunun anlaşılması adına aktarmakta fayda görüyoruz:

Haşa ki bizim semâhımız oyuncak değildir,

O ilahî bir aşktır, salıncak değildir,

Kim ki semâhı bir oyuncak (oyun) sayar,

Mümin deyi namazı kılınacak değildir!

Semâh sırasında sazla çalınan özel ezgiler eşliğinde Alevi-Bektaşî şairlerinden (özellikle Yedi Ulu Ozandan) nefesler okunur. Semâhta el ele tutuşmaksızın karşı karşıya (cemâl-cemâle) geçilir ya da halka oluşturulur. Çıplak olan ayaklar, çalınan ezginin temposuna uygun olarak hareket ettirilir. “Ağırlama, canlanma ve yeldirme bölümlerinden oluşan semâh; ağır, orta ve hızlı olmak üzere üç tempoda dönülür. Semâh yapanlar meydana oluşturulan boşlukta dolaşarak dönerler. Dedenin/mürşidin oturduğu kısma gelince, yüzleri çerağlara (kandile/ışığa) dönük, elleri göğüslerinde bağlı ve boyunları hafifçe öne eğik biçimde çerağ tahtı denilen yerden geçip semâha devam ederler. Başlarını hafif bir şekilde öne eğerek dedeyi/mürşidi ve canları selamladıktan sonra semâhı bitirirler” (Korkmaz, 2005: 594-595). Bu davranış, mürşide ve mürşit postunun taşıdığı manevi değerlere sırt dönülmemesi gerektiğinin ve o değerlere olan saygının bir ifadesidir. Bu eylem, bir anlamda da karanlıkta kalan talibin gönlünün çerağların (Hak-Muhammed-Ali'nin) nuruyla aydınlanmasının da talep edilmesidir ve o nura yüz sürmektir (o nurdan nasiplenmektir).

Anadolu'da en çok bilinen ve dönülen belli başlı semâhlar şu isimlerle adlandırılır: Kırklar Semâhı, Kırat Semâhı, Turnalar Semâhı, Dergâh Semâhı, Demgeldi Semâhı, Koyun Baba Semâhı, Garipler Semâhı, Gönüller Semâhı, Ali Yâr Semâhı, Hubyar Semâhı, Ali Nur Semâhı, Çark Nur Semâhı ve özellikle de Malatya yöresinde tespit ettiğimiz Kılıç Semâhıdır. Semâhlar anlamlarına göre ‘içeri’ ve ‘dışarı’ semâhı olmak üzere ikiye ayrılır. “İçeri veya tarikat semâhları, cem törenlerinde ibadet niyetiyle yapılan semâhlardır. Semâh yapacak kimselerin ikrâr vermiş, musâhipli (evli) çiftler olmaları gerekir. İçeri semâhları: 1. Ağırlama, 2. Yürütme, 3. Yeldirme (Pervane), 4. Bitirme duası olmak üzere dört bölümdür. Yeldirmeden sonra kısa bir ağırlama yapılır. Zâkir, burada ‘**eğlen dur, sallan dur**’ gibi komutlarla bitirme zamanını belirler ve sonra dede dua eder (gülbank okur)” (Tekin, 2011: 341).

Allah Allah... Hayır hizmetleriniz kabul ola. Muradlarınız hâsıl ola. İsteğinizi, dileğinizi Hak-Muhammed-Ali vere... Döndüğünüz semâhlardan hayır hasenat göresiniz. Ebû Zerr-Gifari'nin ve Hazreti Fatıma'nın, hüsn-ü himmeti üzerinizde ola. Aliyy'l Murteza Kırklar Semâhına kaydede, Gerçeğe Hû! (Uluçay, 1998: 187).

Semâhlara verilen anlamlar, birçok açıdan Aleviliğin eşsiz bir tasavvufî birikime sahip olduğunu göstermektedir. Şöyle ki Ebû'l-Vefâ el-Bağdadî, cem sırasında dönülen semâhı ateşe, semâh yapanların gönüllerini de oduna benzetmektedir. “Pak (temiz, olgun) olan gönlün kokusunun çok güzel olacağını belirten Bağdadî, nasıl güzel kokusu olan ağaçlar ateşe atıldığında etraflarına güzel koku saçıyorsa, ruhu ve gönlü olgunlaşmış kişilerin (insan-ı kâmillerin) semâh döndüklerinde yaptıkları dairevi hareketlerin de kalplerine cila verdiğini, aşk ve şevklerini artırdığını” (Gümüšoğlu, 2006: 73) ve etrafına o nurla gül kokusu yaydıklarını düşünürler.

Semâh, Alevilerin ibadeti olan cemlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Aleviler için ilahî bir aşka ulaşmaya, o ilahî aşkı ruhunda duymaya ve o aşkla onun güzel isimlerinden herhangi birisini anarak ayakta dönmeye denir. “Semâh dönmek, cem içinde yapılan ‘**On İki Hizmetten**’ birisidir. Semâh dönen canlar; duygunun, sevginin, aşkın dorukta olduğu adeta ayrı bir dünyaya yolculuk edildiği bir trans (*trance*) halini yaşarlar. Semâh, okunan deyiş ve Dûvâz-ı İmamların eşliğinde kadın-erkek, din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın ‘**Hak’ın bir olduğunu**’ tekrar tekrar zikretmektir” (Dedekargınoğlu, 2012: 231). Bu, manevî anlamda talibin “Miraca yükselişi ve Hazreti Hak’ın Cemâliyle şereflenmesi” inanışına uygun bir davranıştır.

Şeyh Safî Buyruğunda da heva ve hevesten yapılan semâhların, gerçek semâhlar olmadığı kabul edilmektedir. “Semâh öyle olmalıdır ki derviş, semâh esnasında ateş içinde olsa yanmamalı, su üzerinde olsa batmamalıdır” (Erbay, 1994: 133). O aşk haliyle kişinin, tüm beşeri sıfatlarından arınması ve can’ın cesedi (bedeni) terk etmesi arzulanmalıdır. Semâhın bu aşkla dönülmesi en büyük beklentidir. Bu aşk hâlinin bir başka anlamı ise semâhların yalın ayak dönülmesidir. Çünkü tasavvufî anlamda ‘**ayakkabılar**’ dünyaya bağlılığı ifade ederler. Oysaki Cem Meydanına dünyalık arzular giremez! Bu nedenle, herkes dünyadaki isteklerinden vazgeçerek meydana gelir, arınır ve sorgudan geçer. Ancak arandıktan sonra kendi hayatı için dilek ve isteklerde bulunur ve Hazreti Hak’a da bu dilek ve isteklerinin gerçekleşmesi için niyaz eder.

Meydan evinde aranan bir başka hâl ise aşk’tır. Bu doğrultuda musukî eşliğinde aşk hâli aranır ve gönüllerden o aşkın taşması sağlanır. Pir-i Türkistan sıfatının taşıyıcısı ve Aleviliğin Orta Asya’daki köklerinin yetiştirdiği en büyük mutasavvıflardan olan Hoca Ahmet Yesevî Hazretleri, çağının modasına uygun olarak tarikata, mürşide ve nefis eğitimine önem vermiştir. Onun tarikatında eski Türk-Türkmen geleneklerinin izleri vardır. “Semâ ve musikinin onun dinî törenlerinde coşma için başvurulan yöntemlerden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şöyle söylemiştir”:

Şiblî gibi âşık olup semâ kılsam.

Sermest olup raks ve semâ kıldı dostlar.

Hak’ı bulup raks ve semâ kıldı dostlar.

(Çubukçu, 1995: 830).

Bir insan yani kul, akıl yoluyla öğrendiği bilgileri, Rabbini tespih ve zikir suretiyle kendisine mal eder, kalbine indirir. Kalbe inen bilgi, Hak’ın tecellisi sayesinde hâl’e

döner. Hâl ise vecd ve aşka çevrilir. İşte kul, bu vecd ve aşk hâlindeyken, güzel bir ses veya musikî (müzik/ezgi) duyunca coşarak semâ yapmaya başlar. Semâ, kulun manevi mesafeleri daha kısa zamanda kat etmesini, ilerlemesini sağlar. Bir başka deyişle kulun “Miracını” gerçekleştirmesidir. “Bu manevi yolculukta evvela ego (nefs) dizginlenir ve kul kendi aslını, özünü tanımaya başlar. Daha sonra kâinatı yoktan var eden Rabbinin kudretini müşahede ederek hayranlık safhasına geçer. Aşk yolunda ilerleyenler, o ilahî nura yaklaştıkça varlık gölgelerinin küçüldüğünü müşahede ederler. Nihayet o nura ulaştıklarında benliklerinden tamamen azade olarak, o nurla var olurlar. Bu nura ulaşanlar ilahî aşk ateşinde yanarak, varlık iddiasından vaz geçer; böylece Yunus’un tabiriyle ‘**Canlar canını bulur**’. Bu hâl, tıpkı kelebeğin kendini ateşe atarak, onda yok olması; yâni ışığa çevrilmesi, ışık olarak varlık bulmasına benzer. Bu olgunluğa ulaşan kul, Allah’ı tespih ederek, muayyen bir ritimde dönen canlı cansız bütün varlıkları müşahede eder ve onlarla beraber dönmeye devam eder. Dönme sırasında semâzen, bütün bedeni ağırlığını üzerinden attığını, dünya yükünü kaybettiğini hisseder. Döndüğü mekânı, bir semahânenin mahbup sahası ile mukayyet görmeyip, bir feza kesitinde olduğunu idrak eder. Yeryüzü gibi müşahhas bir mekândan kurtularak, mücerret, derunî bir başka âleme, tecelli perdesinin ötesine geçtiğini hisseder. Mevlana’nın; ‘**Allah’a giden sayısız yollar vardır. Biz O’na semâ ve musikî ile ulaşmayı tercih ediyoruz**’ sözü semâhın Allah’a ulaşmak için ne kadar doğru ve güzel bir yol olduğuna işaret etmektedir. Bu hâl, kulun manen ulaşabileceği en yüce mertebe olup, tasavvufta buna ‘fenafillah’ makamı adı verilir. Kul, bu yüce manevi mertebeye ulaştıktan sonra, sadece insanlara değil, bütün varlıklara hizmet ve sevgi göstermek için geri döner. Bu dönüş, kula kulluk yapmak için değil, hakiki hürriyet ve yaratılanlara hizmete dönüştür” (Yöndemli, 2004: 57-58).

Hıdır Abdal Ocağı Evlatlarından Ali Rıza Uğurlu Dede ise *Aşk-ı Muhabbet* adlı eserinde semâhın taşıdığı içsel anlamlara değinerek, semâhlarla ilgili bilinmesi gerekenleri şu şekilde ifade etmektedir:

Evrenden atoma, güneş sistemine, vücutta dolaşan kana kadar her şey dönmektedir. Kısaca Kâinatta var olan her şey döner. Dünya döner, sular döner, güneş, ay, yıldızlar döner. Soframıza koyduğumuz ekmeğimizi, değirmen taşı dönerek un edip, nimet olarak bize sunar. Uçak motoru, araba tekerlekleri dönerek bizleri menzile ulaştırırlar. Dönmek, ilahî nizamın gereğidir. Yerinde duran varlık yoktur. Varlıkların semâhı durursa nizam-ı âlem de bozulur. Ay, gün birbirine karışır. İnsanın dönmesi de ruhun olgunlaşarak, bir’liğe ulaştığı ve Allah’a (bir’e) doğru yaptığı manevi bir yolculuktur, (Seyr-û Sülûk) bir ibadettir.

Kolları kanat olmuş da can uçuşur canana,

Ayaklar basmaz olur yükselince meydana,

Kâinatı görürsün çerağların nurunda,

İnsan varır Tanrı’ya, Tanrı varır insana.

(Mevlana Hazretleri)

Semâh, ilahî aşkı ruhunda duymaya, o âşkla O’nun güzel isimlerinden herhangi birisini anarak ayakta dönmeye denir. Okunan ilahiler eşliğinde

kadın-erkek ayrımı gözetilmeden, ellerini göğze doğru uzatarak din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın Hak'ın bir olduğunu tekrar ve tekrar zikretmektir. Allah adı her insanın ruhsal mertebesine göre değişik tecelliler gösterir. En büyük tecelli Allah'ı benliğimizin içinde tam bir yönelişle anmaktır. Kolları yana doğru açıp, sağ el göğü, sol el yeri gösterdiğinde ise bir türlü önüne geçilemeyen nefsin, bencilliğin, menfaatin, savaşların, açlıkların, iki yüzlüklerin kısaca yaşama dair kötülüklerin anlamsızlığını görüp, **Hak'tan alır Halka veririz** inancını anlatmaktır semâh.

Mevlana'ya 'semâh nedir?' diye sorarlar; 'Semâh pergele benzer, sol ayağını atar, merkez yaparsın, sağ ayağınla da dönerek 72 milletin gönlünü tavaf edersin' der. Semâh eden insanlar, dünyadan kopup içindeki öze doğru yol alırken, ruhlarındaki kirliliklerden arınıp, **Ben'**ine yaklaşıyorlar. Gönül sarhoşu olup Hak'la bütünleşiyorlar. Semâh; aşk meydanına girenlerin, güvercin misali dostluğun harman olduğu bu kâinat ışığının vurduğu alanda aşkla, şevkle, vecd ile kadın-erkek ayrımı yapmadan ve tüm beşeri ağırlıklarından kurtularak, kötü niyetlerden arınarak, tertemiz olma hâlidir. İnsan coşar, coşar da bir aşk ateşine düşer, sonsuz bir âlemde yolculuk eder, gözünün önündeki tüm perdeler aralanır ve uçar. Uçar, sonunda âlemlerin sahibiyle bütünleşir, bedende fâni, Hak'la bâki olma hâlidir semâh.

Kur'an'da buyrulur ki: '**And olsun o saf bağlayıp dizilenlere. O saflar tutturup sıraya dizilenlere. O kanatlarını açıp, toplayarak uçanlara. O haykırarak sevk edenlere. O göğüs gererek durduranlara. O zikir okuyanlara'** (Saffât Suresi).

Ya Rabbi aşkın ver bana, HÛ diyeyim döne döne,
Aşık olayım ben sana, HÛ diyeyim döne döne.

Koma hiç benliğim bende, varlığım yok eyle sende,
Seni görüp her mekânda, HÛ diyeyim döne döne.

Seyyîd Nizamoğlu kuldur, gerek güldür gerek öldür,
Aşkınla gönlümü doldur, HÛ diyeyim döne döne.

(Uğurlu, 2009: 197-211).

Yine Kur'an-ı Kerim'de buyrulur ki: '**Onlar ayakta iken, otururken, yan yatarken hep Allah'ı zikrederler'** (Âl-i İmran Suresi). "Semâh, kulun Allah'a Miracıdır. Allah'a fiili niyazdır. Madde âleminde, mana âlemine geçmektir. Semâh, hakikat topluluğuna uygundur (müstahak). Bilim çevrelerine zorunlu değildir (mubah). Günahkâr (fiski fücür) çevrelere ise haramdır" (Fevâid, 2011: 33). Yine semâh

dönülmesine ilişkin olarak Alevi geleneğinin içerisinde çok sık olarak dillendirilen ve Seyyîd Nizamoğlu'na ait olan bir şiir örneği de şu şekildedir:

Bir dertliyim derdim vardır,
Ya ben nice dönmeyeyim,
Her dem işim âh-ü zârdır,
Ya ben nice dönmeyeyim.

***

Aşk odu yürekte yanar,
Beni gören Mecnun sanar,
Gökyüzünde ay gün döner,
Ya ben nice dönmeyeyim.

***

Yeller eser deniz çoşar,
Irmaklar dağlardan aşar,
Döne döne sular taşar,
Ya ben nice dönmeyeyim.

***

Seyyîd Nizâmoğlu tekdir,
Münâfığın işi şekdir,
Evvel âhir dönmek haktır,
Ya ben nice dönmeyeyim.

(Atalay ve Yaman, 1976: 205).

Aşk, yaşamın içinde manevi değere ulaşmanın ve ilahi yüceliğe varmanın tek amacıdır. “Yerin, göğün, Güneşin ve Ayın döndüğü bu evrende, gerçek aşkı dönerek yakalamaya, dünya kirlerinden arınmaya, Hak’a yaklaştırmaya semâh ibadeti denir. Semâh, kulun hakikate yönelip, akılla, aşkla yücelip, nefsinin terk ederek, Hak’ta yok oluşu ve olgunluğa ermiş, kâmil bir insan olarak tekrar kulluğuna dönüşüdür. Bu dönüş, bütün varlığa, bütün yaratılanlara yeni bir ruhla sevgi dolu gönülle hizmet için dönüştür” (Tur, 2012: 615-616).

Semâhın çıkış kaynağı ise Kırklar Cemidir. Kırklar Cemi veya Meclisi, Alevi-Bektaşiler için Hz. Muhammed ve Hz. Ali'nin zamanında yaşandığına inanılan bir olaydır/ritüel veya menkıbedir. Söylenceye göre kırk kişinin katıldığı bu ritüel (dinsel tören) ve etrafında şekillenen olaylar Hz. Muhammed'in Miraç yolculuğu ile aynı gece gerçekleşmiştir. ‘Kırklar’ adı verilen bu Ulular topluluğu ile Hz. Muhammed arasında yaşanan bu olay farklı yorumlarla dillendirilse de semâhın çıkışına dair kabul gören görüş de bu şekildedir: “Bu arada Selman-ı Farisi parsadan bir üzüm/engür tanesiyle gelir. Kırklar, ‘Ey fakirlerin hizmetçisi! (Hâdimu'l Fukarâ) Bu üzüm tanesini aramızda

paylaştır' derler. Hz. Peygamber bir üzüm tanesini kırk kişiye nasıl paylaştıracağını düşünürken Cebrail, Allah'ın emriyle cennetten nurlu bir tabak getirir ve onun önüne koyarak 'Şerbet eyle ya Muhammed!' der. Hz. Peygamber'in bölüşümü nasıl yapacağını merak eden Kırklar'da birden ortaya çıkan nurdan tabağın farkına varırlar. Hz. Muhammed, tabağın içine su koyarak 'şakku'l-kamer' parmaklarıyla üzüm tanesini de ezerek tabağa kor ve böylece Kırklara üzümü şerbet olarak sunar. Şerbetten içen Kırkların tamamı mest-u elest olarak kendilerine değişik bir hâl gelir ve oturdukları yerden kalkıp bir kere '**Ya Allah!**' deyip semâha dururlar. Kırkların semâhına Hz. Peygamber'de katılır, semâ ederken imamesi yere düşer, yere düşen imameyi Kırklar, kırk parçaya bölüp bellerine tennure olarak bağlarlar" (Çelik, 2019: 150-151). Bu tarihsel hadise semâhın çıkışının hem dinî hem de mitolojik kaynağı olarak Aleviliğin genel kabul gördüğü bir inanış olarak geleneğin içerisinde itibar görmektedir. Alevilik inancında semâhın ilahî bir mecliste (ibadet olarak) dönülmesinin gerekliliği de işte bu tarihsel hadiseye dayandırılmaktadır.

3. SEMÂHIN İÇSEL (İLAHÎ) ANLAMLARINI İDRAK ETMEK

Semâhın 'ibadet dışı' olarak ifade edilmesi ve folklorik bir öğeye dönüştürülmesi çabalarıyla ilgili olarak da Hüseyin Dedekarginoğlu ve Ali Rıza Uğurlu Dede'ler şu ifadeleri kullanmışlardır: "Semâh oyun değildir. Kulun Miracıdır. O Miraç cemevlerinin dışına taşınmamalıdır. Taşınırsa ne olur? Oyun olur. İşte dinleriyle oyun yapanlara Kur'an-ı Kerim'in yanıtı: '**Dinlerini oyun ve eğlence hâline getirmiş, dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak da o Kur'an ile öğüt ver**' (Araf / 51). İşte dinin, oyun ve eğlence aracı yapılması Kur'an'ın temel şikâyetlerindedir. İnsanoğlu bu günahı iki şekilde işlemektedir: Birincisi dinî, aşağı seviyede insanların avunma aracı olarak görüp, inançları alay konusu yapmak. İkincisi ise dini, bir takım yapay kutsallar ve ilave kuralların kuşatmasına uğratarak, vahyin verilerini entelektüel oyunlara malzeme yapmak. Cemlerimizde semâh dönülürken '**Hak için ola, seyir için olmaya**' demenin anlamı budur" (Uğurlu, 2009: 203-204). "Yüzyıllarca gizli olarak yapılan cemlerin bir parçası olan semâh, Alevilerin son yıllarda inançlarını saklamadan, kendilerini ifade etme imkânı bulmasıyla güncellik kazandı. Alevi bir aileden gelmesine rağmen Alevilik hakkında fazla bilgisi olmayan genç kuşakların büyük bölümü önce semâhı tanıyarak Alevilikle ilgilenmeye başladılar. Hacı Bektaş törenlerinde, sosyal etkinliklerde, ulu orta, herhangi bir cem ritüeli olmadığı hâlde semâh döndüler. Toplumun Alevi olan ve olmayan büyük bölümü tarafından ilgi ile izlenen bu semâh gösterilerine önceleri '**Alevi inancının tanınmasına katkısı olur, kendilerini ifade etmek ve duygularını dışa vurmak için içlerinden böyle geliyor**' düşüncesiyle hoşgörü gösterildi. Bu semâh gösterileri daha sonra düğünlerde, açık eğlence yerlerinde ve içkili türkü barlarda bilenler-bilmeyenler tarafından sanki meze niyetine sunulmaya başladı. Ancak Alevi olduğumuzu, inanç ve ibadet anlayışımızı bütün olumsuzluklara rağmen rahatça ifade edebiliyorsak, semâhımızı da olması gerektiği yerde yani cemlerde dönmeliyiz. Çünkü semâh bir oyun ve folklorik bir gösteri değildir. İbadetin bir parçasıdır. İlahî bir aşktır" (Dedekarginoğlu, 2012: 231-232).

Araştırmacı İlhan Cem Erseven de "Semahta Figürlerin İçsel Anlamları" başlıklı makalesinde semâh figürlerinin taşıdıkları anlamları ve semâhların adlandırılmasına dair şu bilgileri aktarmaktadır:

Semâhlar, Anadolu Aleviliğinin kültürel ve inançsal yapısının en belirgin yansımasıdır. Bu yansımada iki durum karşımıza çıkar. Birincisi cem dediğimiz kutsal/mistik toplantıda fiziksel, yani dışsal görünümüyle karşımıza çıkan figüratif biçim; diğeri ise bu figüratif biçimin alt yapısını oluşturan, içini dolduran içsel anlamdır. Figüratif biçim, semâh dönenlerin el ve kol hareketlerinden en belirgin biçimiyle göze çarpan ritimli, uyumlu ve kendisine eşlik eden müzikle birlikte oluşturduğu estetik biçimdir. Örneğin, semâhlar hareket biçimlerine göre üç bölümdür, üç farklı figüratif biçime sahiptir. Bunlar 'Ağırlama', 'Yeldirme' ve 'Hızlanma' bölümleridir. Her üç bölümde de göze çarpan temel hareketler ise el kol hareketleri ile ayak hareketleridir. Zaten Aleviliğin temel felsefesi de bu hareketlerde gizlidir. Semâhlarda el ve kol hareketleri Gök-Tanrı'ya, ayaklar ise Yer-Tanrı'ya olan bağlılığın sungu araçlarıdır. Bugün ki Alevi ve Mevlevi semâhlarına baktığımızda her ikisinin dönüş yönünün gezegenlerinin güneş çevresindeki dönüş yönüyle aynı, yani saatin tersi yönünde olduğunu görürüz (Erseven, 2002: 149-156).

Sayın Erseven'in değerlendirmelerine şu hususta katkı sunmak gerekirse; İslâm öncesi inançlardan sadece Alevi toplumu etkilenmemiştir. Genel anlamda bu etkinin Türk toplumunun her inanç kesimini etkilediğini ifade etmek daha sağlıklı bir tespit olacaktır. "Kamların düzenlediği dinî törenler, sadece Aleviliği etkilememiştir. Sünni tarikatların düzenlediği törenleri de etkilemiştir. Mesela, kamin davul ile tuttuğu tempoya bağlı dans ederek cezbeye girmesi haliyle, İslâmî tarikatlarda görülen ayinlerdeki cezbeye giriş ve vecd hâli aynı şekilde tezahür etmektedir" (Dönmez, 2016: 125). Bu tespitlerden anlaşılmaktadır ki musiki ve unsurlarıyla dinî ayinlerin birlikte yapılması hususu, Türk toplumunun tüm İslâmî yorumlarının içerisinde kendine oldukça geniş bir yer bulabilmiştir. Yine ifade etmek gerekiyor ki örneğin "Turna kuşunun havada çizdiği şekiller cem törenlerindeki semâh ile ilişkilendirilmiştir. Bunun için yazılan Turnalar Semâhı adı verilen törensel bir semâh da vardır. Pir Sultan Abdal'ın aşağıdaki deyişinde bu düşünce görülmektedir:

Yemen ellerinden beri gelirken,
Turnalar Ali'mi görmediniz mi?
Havalar üzerinde semâ ederken,
Turnalar Ali'mi görmediniz mi?

(Kuşça, 2014: 124).

Bu semâh örneğinden de hareketle eski Türk inanışlarının İslâmî bir formla yorumlanması ve kutsal değerlerin mistik unsurlarla açıklanması olgusu Aleviliğin derin bir tasavvufî yapı taşıdığına da yine bir başka göstergesidir. Öyle ki "Pir Sultan Abdal Yemen'den gelen ve gökyüzünde semâh eden turnalara Hz. Ali'yi sorar. Çünkü Hz. Ali'de göklerde ve turna aynı zamanda bir haberci (peyikçi) motifindedir" (Kuşça, 2014: 124):

Şah'ım Hayber kalesini yıkarken,
Nice Yezit halka olup bakarken,

Muhammed Mustafa Miraca çıkarken,
Turnalar Ali'mi görmediniz mi?

Hız. Ali, Miraca (Hız. Peygamberin yoluna) çıkmaktadır ve güçlü bir karakterdir. Geleneğe göre turna, sesinin kudretini Hız. Ali'den almıştır çünkü Hız. Ali yiğitlerin Şâhı yani “**Şâh-ı Merdân**”dır ve yenilmez bir kahramandır. Ayrıca “Semâh figürlerinin turnanın hareketlerine benzemesi her ikisinin de bir döngüyü sembolize etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu her iki döngü de evrenin, yaşamın, ruhun ve zamanın döngüsellliğini, Ebedi Dönüşü (varoluşu) ifade etmektedir” (Kuşça, 2014: 125). Bu tanımlamalar da zaman ve mekândan bağımsız olarak yine Pir Sultan Abdal'ın dizeleriyle Hız. Ali ve turna motifi üzerinden anlamlandırılmıştır:

Hazret-i Şâh'ın avazı,
Turna derler bir kuştadır,
Asası Nil deryasında,
Hırkası bir derviştir.

4. SONUÇ

Görülen o dur ki semâhların Alevilik inancı içerisindeki değerleri birçok yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumu tanımlamak veya o topluma ilişkin değer yargıları üretmek bilim insanlarının sorumluluğu değildir. Bilim, kullandığı yöntemlerle var olanın tespitini ve varolacağını da öngörüsünü sunabilir. Bilinmesini isteriz ki Alevilik inancındaki anlamıyla; semâhların taşıdıkları misyon, ilahî maksat ve mistik kökenlerine değinilen bu çalışmadan anlaşılmaktadır ki semâh, kutsallık atfedilen, ahenk ve belirli bir düzen taşıyan ibadetler bütününe verilen genel bir addır. İlahî vecd haline geçip Allah ile bütünleşmeyi temel gaye edinen bu ibadet şekli Alevilik-Bektaşilikte saz ve nefesler eşliğinde ‘**semâh**’, Mevlevilikte ney eşliğinde ‘**semâ**’, Kadirilikte ve Rûfâilikte çeşitli vurmali çalgılar (davul, def, nakkare, kudüm vb.) ve ilahîler eşliğinde ‘**devran**’ ve ‘**zîkr-i kıyam**’ gibi adlarla tanımlanmaktadır.

Alevilik-Bektaşilikte önemli inanç unsurlarından biri olan semâh, Alevi toplumunun manevi mahkemeleri olmalarının yanı sıra birer ‘arınma meclisi’ olarak da işlev gören cem törenlerinde icra edilmektedir. İlhamını Kırklar Meclisi söylencesinden alan bu mistik inancın, İslâm öncesi birçok toplumun inanç ve geleneklerinden etkilendiğini ifade etmek gerekiyor. Bunun yanı sıra semâhların, Kur'an-ı Kerim'de de atıfta bulunulan “**Evrende her şeyin döndüğü**” (Târık / 11 ve Enbiyâ / 33) ayet-i kerimesinden de etkilendiğini ayrıca ifade etmek Alevilik inancının semâhlara verdiği tasavvufi anlamlarla birebir örtüşmektedir. “Alevilik inancında semâhların işlevi nedir?” sorusuna yanıt aradığımız makalemizde, bu ritüelin (ibadetin) kişinin; ‘ruhunun arınması, ilahî aşka ve sırâ erişmesi, Hak'ın varlığında kaybolması ve O'nunla bütünleşmesi’ maksatlarını taşıdığı görülmektedir.

Anadolu'da semâh ibadeti yörelere göre çeşitlilik arz etmekte ve Kırklar Semâhı, Kırat Semâhı, Turnalar Semâhı vb. farklı isimlerle eda edilmektedir. Semâhlar, Alevilik ve Bektaşilik inanç sistemlerinde ‘Ağırlama’, ‘Canlanma’ ve ‘Yeldirme’ olarak üç bölümden meydana gelmekte ve bu ritüel cem törenleri içerisinde sazla çalınan özel ezgiler eşliğinde Alevi-Bektaşî şairlerinden nefesler okunarak gerçekleştirilmektedir.

Alevilik inanç sisteminin temel ibadet biçimi olan cemlerin ayrılmaz bir parçası olan semâhları, birçok inanç sisteminin ibadet şeklinden farklı kılan en belirgin özelliklerinden biri de kadın-erkek, din, dil ve ırk ayrımı yapılmaksızın özünde eşitlik ilkesini barındırıyor olmasıdır. Temeli yine Kırklar Meclisine dayanan bu eşitlik ilkesi Hacı Bektaş-ı Veli'nin:

Erkek dişi sorulmaz, muhabbetin dilinde,
Hakk'ın yarattığı her şey yerli yerinde,
Bizim nazarımızda kadın-erkek farkı yok,
Noksanlıkla eksiklik senin görüşlerinde.

Dörtlüğünden de açıkça anlaşılmaktadır. Fiziksel ve etnik bir ayrım gözetilmeksizin icra edilen bu ibadet şekli Hak'ın mukaddes nizamının (Tevhidin) bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Anlam bakımından Hak'ın yarattığı her nesnenin bir ahenk içerisinde Hak'ı tespih ettiği inancından hareketle, Alevi-Bektaşî geleneğinde semâh ile evrenin ruhunun cem törenlerine taşındığı ve ilahî olana (Allah'a) ibadet niteliğine kavuştuğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

AKBULUT, Ahmet (2017). *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası / Alevi Sünni Ayrışmasının Arka Planı*. Ankara: Otto Yayınları.

ATALAY, Ali Adil ve Mehmet YAMAN (1976). *Seyyid Nizâmoğlu -Hayatı-Eserleri Divânı-*. İstanbul: Can Yayınları.

ALTINOK, Baki Yaşa (2012). *Alevilik - Hacı Bektaş Veli- Bektaşilik*. Ankara: Ahi Yayıncılık.

AYDIN, Ayhan (2006) *Akademisyenlerle Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri*. İstanbul:Horasan Yayınları.

ÇELİK, Hasan (2019). “**Alevilikte Gönül Eğitimi ve Model Kişilik Olarak Hüseyin Doğan Dede**”. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

ÇUBUKÇU, İbrahim Agâh (1995). “Ahmet Yesevi ve Düşüncesi”. Ankara: *Erdem Dergisi*. C. 7, S. 21. ss. 821-831.

DEDEKARGINOĞLU, Hüseyin (2012). *Dede Gargın Süreğinde Cem*. Ankara: Yurt Kitap Yayıncılık.

DEVELİOĞLU, Ferit (1996). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

DÖNMEZ, Mehmet (2016). *Sosyal Bütünleşme Sürecinde Malatya Aleviliği*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık.

ERBAY, (Çev.) Mustafa (1994). *Şeyh Safî Buyruğu*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.

- ERSEVEN, İlhan Cem (2002). "Semahta Figürlerin İçsel Anlamları". Ankara: **Folklor Edebiyat Dergisi** (S.30) Alevilik Özel Sayısı – II. ss. 149-156.
- GÜMÜŞOĞLU, (Haz.) Dursun (2006). **Tâcü'l Ârifin Es-Seyyid Ebu'l Vefâ Menakıbnâmesi**. İstanbul: Can Yayınları.
- KORKMAZ, Esat (2005). **Alevilik ve Bektaşilik Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Anahtar Kitap Yayınları.
- KUŞÇA, Sibel (2014). "**Şah İsmail Hatai'nin ve Pir Sultan Abdal'ın Deyiş ve Nefeslerinde Mitik Unsurlar**". Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- ÖZ, (Haz.) Baki (2011). **Fevâid (Yararlı Öğütler - Hacı Bektaş Veli)**. İstanbul: Demos Yayınları.
- TEKİN, Nergishan (2011). **Türklük ve Alevilik-Bektaşilik**. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayıncılık.
- TUR, Seyit Derviş (2002). **Erkânname**. Almanya: Erenler Yayın.
- SUBAŞI, Necdet (2003). "Anadolu Aleviliği Üzerine". Kayseri: **Bilimnâme Dergisi**. S. I, ss. 175-195.
- ULUÇAY, Ömer (1998). **Alevilikte Dua (Gülbâng)**. Adana: Gözde Yayınevi.
- UĞURLU, Ali Rıza (2009). **Aşk-ı Muhabbet**. İstanbul: Seçil Ofset.
- YÖNDEMLİ, Fuat (2004). **Mevlevilikte Semâ Eğitimi**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları